

Offentliggjort første gang i *Grundtvigs Værker* version 1.14, april 2019

Indledningen er redigeret af Jon Tafdrup og Klaus Nielsen

Tilsyn ved ph.d. Simon Skovgaard Boeck

Denne pdf er en læseversion af værkets indledning. Værket findes digitalt med punktkommentarer, tekstredigering og faksimiler på www.grundtvigsværker.dk

PDF ved Kim Steen Ravn

Copyright: *Grundtvigs Værker* 2023

Indledning til

“Om Ordsprog”

ved Kim Steen Ravn

Indhold

- 1 Anledning
- 2 Baggrund
 - 2.1 Biografisk
 - 2.2 Historisk
- 3 “Om Ordsprog”
 - 3.1 Litteraturens tilstand
 - 3.2 Opfattelsen af ordsprog
 - 3.3 Grundtvigs definition
 - 3.4 Sprog, moral, historie
 - 3.5 Dokumentation
 - 3.6 Indsamling
 - 3.7 Danmark som forgangsland
 - 3.8 Brugen af ordsprog
- 4 Danske Ordsprog og Mundheld 1845
- 5 Modtagelse
- 6 Anvendt litteratur

1 Anledning

Artiklen “Om Ordsprog” udkom i første hæfte af tidsskriftet *Danne-Virke*, bind 3, den 12. juli 1817. Der er tre anledninger til artiklen. Den ene er Grundtvigs lange og vedholdende interesse for ordsprog, hvad der også fremgår af teksten. Den anden afspejler de generelle historiske forandringer i samtidens forståelse af, hvordan folk, sprog og nation skal defineres, og hvordan disse tre begreber hænger sammen. Denne

historiske baggrund fremgår ikke direkte, men artiklen illustrerer forandringerne.

Christian Molbechs omtale af Grundtvigs digt *Roskilde-Riim* (1814) i tidsskriftet *Athene* januar 1815, var formentlig den tredje anledning til artiklen, idet Grundtvig selv henviser til den.

2 Baggrund

2.1 Biografisk

Den personlige interesse for ordsprog fremgår af Grundtvigs manuskripter og kan dokumenteres så tidligt som i 1798. Helge Toldberg har behandlet Grundtvigs arbejde med ordsprog i sin bog *Grundtvig som filolog* og gennemgår her i detaljer både kilderne og manuskriptmaterialet (se Toldberg 1946, s. 70-91). Den samme langvarige interesse gør sig ifølge Bodil Schmidt gældende for det danske sprog og ikke kun ordsprog. Det er dog først i *Danne-Virke*, at han udvikler en mere sammenhængende forestilling om sprog og modersmål (Schmidt 1980, s. 65).

I perioden 1807-1817 udviklede Grundtvig sin egen forståelse af, hvad danskhed var, og hvad det ville sige at være dansk, og artiklen "Om Ordsprog" indgår i denne del af forfatterskabet. Han havde på forskellige tidspunkter tidsfæstet sin gryende forståelse af danskheden til årene 1813, 1814 og 1816 (se Lundgreen-Nielsen 1992, s. 15). "Om Ordsprog" er et konkret eksempel på, hvad de historiske forandringer og forskydninger, der tog sin begyndelse i slutningen af 1700-tallet, medførte på et nationalfilologisk plan. Interessen for ordsprog, modersmål og danskhed var Grundtvig ikke alene om. Overalt i Europa var der tydelige tegn på forandringer i synet på forholdet mellem historie, nation, folk og sprog.

2.2 Historisk

Disse forandringer udgør den historiske baggrund for artiklen. Det medførte et ændret syn på, hvad der legitimerede politisk magt. Kongen var som holstensk landsherre, og dermed medlem af det tyske forbund efter 1815, bundet af forpligtelsen til at indføre en stænderforfatning. Samtidig var folkesuverænitetsens frø i kraft af bl.a. den norske forfatning i 1814 sået i offentligheden. Det rejste spørgsmålet om undersåtternes loyalitet og det enevældige styres legitimitet.

Definitionen af begreberne nation og folk var et særligt påtrængende problem i dansk indenrigspolitik. Helstaten, der omfattede kongeriget Danmark, Norge og hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg, blev holdt sammen af et enevældigt monarki. De politiske forandringer, som fulgte af Kielerfreden indgået i januar 1814, hvor Danmark bl.a. måtte afstå Norge til Sverige, betød, at statens grænser, og hvem som bestemte inden for disse, blev et vigtigt politisk spørgsmål. Folkesuveræniteten afløste den monarkiske suverænitets princip i spørgsmålet om, hvem der bedst og med størst legitimitet kunne besidde magten. Det skete f.eks. med Eidsvollforfatningen. Folkesuveræniteten indebærer bl.a., at folket vælger kongen og tronfølgeordenen. Nationalstaten afløste helstaten, hvilket betød at nationen og folkets grænser blev de samme. Nationalstaten tager udgangspunkt i fælles sprog, kultur og

historiske traditioner og svarer dermed til folkesuveræniteten som princip for legitimeringen af magten. I modsætning hertil står helstaten. Den bliver holdt sammen af en suveræn konge eller fyrste, hvorfor fælles sprog, kultur, etc. spiller en mindre rolle for legitimiteten end i nationalstaten.

Den voksende interesse for folkedigtning, folkeminder, ordsprog, modersmål, national digtning og litteratur blev en del af forsøget på at afklare, hvad et folk var, og hvem der tilhørte folket og dets nation. Nationalsprogene spillede en central rolle i denne proces, da de umiddelbart og letforståeligt udpegede grænserne mellem forskellige folk. Sprogstudier vendte blikket mod sprogenes oprindelse ud fra den opfattelse, at sprogenes udspring rummede nationalsproget i dets mest uberørte form, og dermed også var det rene udtryk for nationens væsen (Conrad 1996, s. 104-108).

Striden om hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenburg og deres tilhørsforhold til Danmark eller Tyskland, rummede disse konflikter i en nøddeskal. Jes Fabricius Møller taler i den forbindelse om “en filologisk borgerkrig” (Møller 2018, s. 66), der bl.a. handlede om:

det folk, af hvem statens legitimitet blev draget, defineret langs sproglige grænser, der dermed også skulle være statens grænser, og derfor steg nationaliteten op til en betydelig politisk signifikans og brisans (s. 65).

Mange af artiklerne i *Danne-Virke* vidner om Grundtvigs interesse for ovenstående: “Om dansk Poesi, Sprog og Historie” (1816), “Om Krønikens Dyrkning” (1816), “Udtog af den gamle danske Riimkrønike” (1816) og fra 1819 “Om Dannefæ og Hittegods”, se mere herom i [indledningen til tidsskriftet](#).

Den forandrede opfattelse af folk og nation kan føres tilbage til den tyske filosof J.G. Herder. Hans *Auch eine Philosophie der Geschichte zur Bildung der Menschheit* (1774) og *Ideen zur Philosophie der Geschichte der Menschheit* (1784-1791) danner den teoretiske baggrund for og beskrivelse af forandringerne, og de fungerede som referencer for de intellektuelle, der var de ivrigste kritikere af den forrige generation (Conrad 1996, s. 99-101). Kort fortalt drejer Herders historiebegreb sig om to forhold. Han understreger for det første alle værdier og fænomeners foranderlige og processuelle karakter, og de historiske forandringer bliver, for det andet, opfattet som organiske i den forstand, at de følger som konsekvens af forhold, der var til stede forud for forandringen. Det første forhold lader sig ikke forene med en statisk smagsæstetik. Det andet forhold tildeler fortiden værdi i sig selv, den er ikke længere et laverestående trin på vej mod et stadigt højere og mere udviklet trin (s. 100).

Grundtvig var bekendt med Herders hovedværker, og skønt han var kritisk over for Herder, er de to åndsbeslægtede. Ole Vind kalder Grundtvig “en dansk Herder” i hans forståelse af Voltaire, Rousseau og Kant (Vind 1999, s. 66). Begge delte de oplysningstidens drømme om fremskridt og humanitet, ligesom de begge tog afstand fra de rationalistiske og ukristelige udtryk, som disse drømme fik hos de nævnte oplysningsfilosofier (s. 65 f.).

3 “Om Ordsprog”

Artiklen er klart disponeret og kan opdeles i en slags fortale og syv sektioner: Fortalen handler om litteraturens aktuelle tilstand (Grundtvig 1817, s. 62-67), første sektion om samtidens opfattelse af ordsprog (s. 67-69), anden sektion giver en definition af ordsprog (s. 69-72), tredje sektion omhandler ordsprogs betydning for sprog, moral og historie (s. 72-77), fjerde sektion peger på vigtigheden af at dokumentere og indsamle ordsprog (s. 77-80), femte sektion opstiller et program for indsamling af ordsprog (s. 80-85), sjette sektion fremhæver Danmark som foregangsland, når det kommer til praktisk brug og en mere videnskabelig forståelse af ordsprog (s. 85-87), og endelig behandler syvende sektion brugen af ordsprog i almindelig skrift og tale (s. 87 f.).

Fortalen har tilsyneladende kun lidt med ordsprog at gøre. I det hele taget handler "Om Ordsprog" påfaldende lidt om netop ordsprog. Dog har særligt Grundtvigs definition af begrebet ordsprog givet artiklen en plads i ordsprogsforskningen. Den prægnante definition lyder, at man skal spørge bønder og ikke bøger om, hvad et ordsprog er (Grundtvig 1817, s. 69). Iver Kjær kalder den "central ikke blot for forståelsen af Grundtvigs eget forhold til ordsprogene men for ordsprogsstudiet i almindelighed" (Kjær 1968, s. 196).

Bodil Schmidt har opstillet et detaljeret skema over systematikken i Grundtvigs artikel (Schmidt 1980, s. 74 f.). Artiklen opstiller først de elementære grundproblemer ved undersøgelsen af ordsprog og drager begrundende slutninger, der fremsættes hypoteser og desiderata (mangler som ønskes afhjulpet). Dernæst fremsættes en praktisk metode, hvormed undersøgelsen kan gennemføres, og hvordan manglerne kan afhjælpes. Endelig foretages en realistisk vurdering af, i hvilket omfang undersøgelsen kan gennemføres i praksis (s. 75).

3.1 Litteraturens tilstand

"Om Ordsprog" begynder med en indirekte henvisning til den anonyme artikel i januarhæftet af Christian Molbechs tidsskrift *Athene et Maanedsskrift*. Under overskriften "I.) Almindeligt Oversyn af den danske Litteratur i Aaret 1814" omtales Grundtvigs digt *Roskilde-Riim*, som kritiseres for at have "druket endeel Poesie i utallige Riim" ([Molbech] 1815, s. 75).

Henvisningen til omtalen danner afsæt for en kritik af oplysningstidens bibel-, historie- og litteraturkritik. Grundtvig kalder bibel- og historiekritikken for "en død Sild", der har druknet kristendommen og historien i "*det Skylle-Vand man kaldte Critik*" (Grundtvig 1817, s. 64). Ligeledes tror litteraturkritikken at have "druket den poetiske Aand i Pebermynte-Vand, som man kaldte *Æsthetik*", hvad der kun har fremmet en misforstået tilpasning af den ægte danske litteratur efter tyske og franske forbilleder (s. 64). Grundtvigs kritik er også et opgør med smagen som æstetisk begreb. Det patriotiske spiller en underordnet rolle i en smagsæstetisk kritik. Det tjener ganske vist fædrelandet til ære, hvis litteraturen kan måle sig med de udenlandske forbilleder, men dette krav er netop ikke bundet til f.eks. modersmålet (Conrad 1996, s. 95). Modersmålet tilskrives ikke i sig selv en værdi. Karakteristikken af den smagsæstetiske kritik får Grundtvig til at kalde det 18. århundrede for "den

mest vandede, upoetiske, aandløse Krøblinge-Tid Dannemark nogensinde har havt” (Grundtvig 1817, s. 65). Derimod fremhæver han den tidlige del af Oehlenschlägers forfatterskab som et eksempel på genuin dansk litteratur (s. 65).

3.2 Opfattelsen af ordsprog

På samme måde som den anonyme forfatter i *Athene* fra januar 1815 mente, at Grundtvig druknede poesien i *Roskilde-Riim*, mener han selv, at samtidens smagsæstetiske kritik og mere generelt oplysningstiden har forsøgt at drukne ordsprogene i veltalenhed og gjort dem til en slags sprogligt affald (Grundtvig 1817, s. 68). Når det ikke er lykkedes, skyldes det dels, at de holdes i live gennem almindelig brug, dels at de på enestående (dansk) vis er dokumenteret i Peder Laale og Peder Syvs samlinger og i Anders Sørensen Vedels brug af ordsprog i hans oversættelse *Den Danske Krønike som Saxo Grammaticus screff* (1575). I Grundtvigs samtid har desuden Nyerup med *Peder Syvs kjernefulde Ordsprog* (1807) bidraget til at understrege deres værdi (s. 68 f.).

Ordsprogene er et privilegeret sprogligt og litterært udtryk, da de danner en overgang “mellem Poesie og Prosa, saavel som fra en anden Side mellem Skrift og mundtlig Samtale, saa man vel kunde kalde dem Hverdags-Poesie, og Søndags-Prosa, mundtlig Skrift, og skriftlige Mundheld” (Grundtvig 1817, s. 68). Modsætningen mellem skrift og tale kommer af, at ordsprogene er en mundtlig form. Der er her ikke tale om modsætningen mellem det levende ord og det døde bogstav, som Grundtvig først udvikler omkring 1825 i forbindelse med sin mageløse opdagelse (Albeck 1951, s. 109-114).

3.3 Grundtvigs definition

Den konkrete brug og brugernes opfattelse af, hvad der er et ordsprog, indtager en central plads i Grundtvigs definition af ordsprog

Man har talt allehaande om, hvad der egenlig skal forstaaes ved Ordsprog, men hvad man her, som hardtad i alle slige Tilfælde, har glemt, er at det skal man ei spørge Bøger men Bønder om, thi hvad Bonden kalder Ordsprog, det hedder Ordsprog, naar man taler Dansk, og der maa være saa stor Forskiel paa Talemaader af det Navn, som der vil, saa berettiger det dog kun til Inddeling, thi ved at ville tage Navnet fra nogle, gjør man kun Brud paa Sproget, og fordunkler istedenfor at opklare (Grundtvig 1817, s. 69).

I artiklen definerer han også mere principielt ordsprog som “enhver kort, almindelig Sætning af flere eller færre Led, hvorpaa der i Folke-Munde er sat Stempel, saa den gaaer for rede Penge” (s. 69 f.). Definitionens første led gør den så omfattende, at det meste synes at kunne passere for et ordsprog. Afgrænsningen ligger i definitionens sidste og metaforiske led, der i sig selv er et ordsprog. Sætningen skal være almindelig og udbredt i brug for at kunne betegnes som et ordsprog. Det understreger han ved at lade brugerne af ordsprog, nemlig bønderne, indtage en central plads i definitionen.

Grundtvigs definition har vist sig at være så tilpas præcis, at de centrale træk går igen i moderne definitioner, som f.eks. den Iver Kjær giver i “Gode ord er bedre end guld”. Begge betoner almen gyldighed og udbredt brug som afgørende elementer:

Ved et ordsprog forstås en udbredt anonym sætning, som har fast og prægnant, ofte billedlig, form, og som med tilsyneladende almen gyldighed udtrykker en bestemt forklaring eller vurdering af en given menneskelig situation (Kjær 1993, s. 11 f.).

Grundtvigs definition indeholder dele af de tre konstituerende træk, som også Ken Farø udpeger, træk, der indgår i en moderne definition af ordsprog. De har *tekstkarakter*, dvs. de er afsluttede tekster, der ikke behøver tilpasning til de forskellige brugssituationer, hvori de anvendes. De er *generelle*, dvs. at de i princippet kan bruges til alle tider og under alle betingelser. Generalisering betyder her, at det ofte er muligt at indsætte et 'alle' eller 'altid' i et hvilket som helst ordsprog. Ordsprog gælder med andre ord i enhver situation for enhver person. Endelige er de *leksikaliserede*, dvs. at de genbruges med samme ordlyd, og de er almindelig kendte af mange brugere (Farø 2003, s. 41). Disse tre grundlæggende træk lå allerede i Grundtvigs definition: "enhver kort [svarende til tekstkarakteren], almindelig Sætning [svarende til at de er generelle] af flere eller færre Led, hvorpaa der i Folke-Munde er sat Stempel [svarende til leksikalisering], saa den gaaer for rede Penge" (Grundtvig 1817, s. 69 f.).

I "Om Ordsprog" kan *tekstkarakteren*, ordsprogenes afsluttede form, sidestilles den snævre sammenhæng, der er mellem måden at tænke på og måden at tale på: Ordsprog "staaer i den inderligste Forbindelse med et Folks Aand, Tænkemaade og Tungemaal, saa hvad der skal blive til Ordsprog, maa have gjort saa dybt et Indtryk paa Folket og præget sig saa fast, at der skal store Forvandlinger til at udslette det" (Grundtvig 1817, s. 70). *Leksikaliseringen*, at ordsprog er kendte som faste, leksikalske forbindelser og bruges af mange, vil kunne dokumenteres, hvis den indsamling Grundtvig forestiller sig bliver så omfattende som han foreslår. Gør den det, da kan de samme ordsprog "paa denne Maade komme til at staae i hundrede Samlinger" (s. 82) og dermed bevise udtrykkenes almengyldige karakter.

Grundtvigs opfattelse af ordsprog som gengivelse af et folks særlige nationale sprog og ånd, var en almindelig forestilling i begyndelsen af 1800-tallet. Hans forestilling om deres mundtlige udspring, og dermed deres potentiale som kilde til folkedigtning, peger derimod ud over hans samtid. Det gælder også hans betoning af, at denne digtning bør gøres til genstand for videnskabelige studier og bevares gennem systematisk registrering. Ordsprog og forskningen i dem som selvstændige litterære udtryk bliver derved en del af Grundtvigs nationalfilologiske interesse (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 736).

3.4 Sprog, moral, historie

I artiklen giver Grundtvig tre grunde til, at det er vigtigt at interessere sig for ordsprog. Den første grund er *lingvistisk*. De vidner om modersmålets originalitet: "Særhed [særpræg] i sine Ordsprog er det uomstødeligste Beviis et Sprog kan fremlægge for Originalitet" (Grundtvig 1817, s. 73). Den anden grund er *moralisk* og *semavidntisk*. Gennem ordsprog "lære vi bestemt at kiende dets [folkets] Forhold til Sandhed og dets Hverdags-Moral, og jo færre løgnagtige, desmere sandfærdigt er Folket" (s. 74). Den sidste grund er *poetisk*. Ordsprogenes *form* vidner om et poetisk og åndeligt forhold til sprog og sprogbrug. Jo flere "Betydninger der ligger i dem, jo

mere det er Tilfældet, at den aandige Betydning, som den egenlige, stikker frem igiennem den sandselige, desmeer Poesie var der unægtelig i Folket” (s. 75). I følge Flemming Lundgreen-Nielsen er disse tre grunde præcis de samme, som Grundtvig tidligere angav som grunde til sin interesse for nordisk mytologi og danmarkshistorie (Lundgreen-Nielsen 1980, s. 735).

De teoretiske begrundelser for at beskæftige sig med ordsprog, som Grundtvig angiver, korresponderer i et vist omfang med de tre kategorier eller grupper af ordsprog, han senere udpeger i *Danske Ordsprog og Mundheld* (1845). Den lingvistiske begrundelse i “Om Ordsprog” peger frem imod forestillingen om, at ordsprog beriger sproget ligesom det er lærerigt at bruge dem (Grundtvig 1845, s. VI). Det gælder de faldne ordsprog, som Grundtvig vil vække til live igen, da de nu kun findes som løsrevne talemåder, men tit kan føres tilbage til egentlige ordsprog. Den moralske og semantiske begrundelse peger mod kategorien af ordsprog, der “udtrykke Sandheder, som skal følges, eller aabenbare Feil, som man maa stræbe at rette” (s. VI). Endelig peger den poetiske begrundelse på de ordsprog, der vidner om folkets ånd (s. VII). Der er således en kontinuitet i Grundtvigs videnskabelige interesse for ordsprogenes form og funktion fra udgivelsen af artiklen i 1817 til udgivelsen af *Dansk Ordsprog og Mundheld* i 1845.

Hele det videnskabelige arbejde med ordsprog vil gøre det muligt at tegne et “et Landkort over Menneske-Riget, og et aandigt Slægt-Register” (Grundtvig 1817, s. 77). Skønt interessen for ordsprog er personlig motiveret, indgår den også som en del af den *nation building*, der er en følge af de politiske forandringer beskrevet ovenfor. De mange samlinger af ordsprog vil i denne kontekst være mere end blot nationalfilologi (se afsnittet [Indsamling](#)). De vil også kunne indgå som politiske elementer i landets nationsbygning. Det er dog noget, der først får Grundtvigs interesse i slutningen af 1820'erne (Korsgaard 2015, s. 192).

3.5 Dokumentation

Det er vigtigt at udvikle den videnskab, der skal anvendes til at samle og dokumentere ordsprog og deres brug (Grundtvig 1817, s. 77), fordi indsamlinger kan bruges til at tegne det nævnte landkort og det åndelige slægtsregistre. Skønt ordsprogene er snævert forbundet med både sprog og tænkemåde, og der skal store forandringer til at de forsvinder (s. 70), er det alligevel nødvendigt at dokumentere dem. De vil på samme måde som sproget i øvrigt forandres over tid.

I Norden og særligt i Danmark er betingelsen for indsamling og dokumentation særligt gode. Det skyldes en medfødt lyst til netop at udforske sproget blandt danskerne, en evne der har manifesteret sig i Peder Laale, Peder Syv, Anders Sørensen Vedel og Saxos forfatterskaber. Det er blot følelsen af beskedenhed, der hindrer danskerne i at gøre dette (s. 79). Danskerne må lægge deres medfødte beskedenhed over for Tyskland, Norge og Sverige til side. Sporerne efter Napoleonskrigene og de tab, Danmark led som Frankrigs allierede, skræmmer:

thi saa smaa ere vi vordne i vore egne og Fremmedes Øine, saa tyndskorpet og vindaaben tykkes dem Marken at være; at et Vindstød synes nok til at knække hver Bøg, et

Pennestrøg nok til at slette os ud af Folkenes Tal (s. 79 f.).

Uden at Grundtvig siger det direkte, kan hans beskrivelse af nationalsprogene læses som et partsindlæg i den filologiske borgerkrig, som striden om hertugdømmerne også var. Danmark var ikke i stand til at forsvare helstatens territoriale grænser med militær magt eller gennem alliancer med stærkere magter. De grænser måtte nu forsvares og sikres med filologiske midler.

3.6 Indsamling

I femte afsnit opstiller Grundtvig i detaljer et ambitiøst og omfattende program for indsamling og dokumentation af ordsprog. Enhver som holder af sit modersmål, og som er interesseret i Danmarks historie, opfordres til at optegne "hvert Ordsprog der faldt ham ind", herunder notere dets alder, hvis den lader sig bestemme, og endelig notere, hvor vedkommende har hørt det (Grundtvig 1817, s. 81 f.). Jo flere ordsprog der indsamles des bedre, da dette vil bidrage til en minutiøs kortlægning af udbredelsen og brugen. Skulle de samme ordsprog blive optrykt i "hundrede Samlinger" (s. 82), vil det blot gøre det muligt at lave komparative studier med udgangspunkt i indsamlingen. Idet Grundtvig indser, at det ikke er muligt at trykke alle disse samlinger i deres fulde omfang, foreslår han i stedet, at materialet indleveres til Universitetsbiblioteket, hvorfra kendskabet til ordsprogene kan udbredes via udlån (s. 82).

3.7 Danmark som forgangsland

Indsamlingen af ordsprog kan bruges til at bestemme, om dansk er en blanding af tysk og islandsk, eller om det danske, der tales i dag, er det samme sprog, som altid har været talt i Danmark. Det spørgsmål mener Grundtvig at kunne afgøre "til Modersmaalets Fordeel" (Grundtvig 1817, s. 86). Hvis ordsprog blev kortlagt i hele Norden, vil det være muligt at bestemme grænserne mellem folk og sprog i Norden og mellem de nordiske sprog og andre sprog (s. 86). Dette er et godt eksempel på, hvordan Grundtvigs interesse for ordsprog og modersmål ikke blot udspringer af personlige tilbøjeligheder, men at den også er en del af forandringer og forskydninger i de historiske og politiske forhold. Han er dels påvirket af de historiske forhold, dels har han interessen til fælles med mange andre ligesindede i store dele af Europa.

3.8 Brugen af ordsprog

I artiklens sidste afsnit vender Grundtvig tilbage til dens begyndelse. Helt i tråd med sin indledende kritik af den litteratur og litteraturkritik, der lægger vægt på smag og veltalenhed, sætter Grundtvig et nyt og tidssvarende ideal for skrift og tale, nemlig:

at sætte noget i Stil, som vort Sprog rigtig udtrykker sig, er ingenlunde at beflitte sig paa usædvanlige Ord, Vendinger og Talemaader, men ved Eftertanke at forbinde de sædvanlige til en høiere Grad af Tydelighed, Klarhed og Eftertryk, end man sædvanlig finder i den mundtlige Tale (Grundtvig 1817, s. 87).

Alt andet er både forkert og forskruet. I dette ideal har ordsprog en central plads:

at Stilen nogensinde skulde forsmaa træffende Ordsprogs Fynd og Eftertryk, at den ikke

skulde stræbe, deels at knytte sig til dem, deels at indflette dem i sig, det seer man dog vel er en latterlig Paastand (s. 87 f.).

For at understrege sin pointe afslutter han “Om Ordsprog” med netop et ordsprog: “mange Bække smaae gjør en stor Aae” (s. 88). Artiklens programmatisk karakter er klar: danskerne opfordres til at indsamle ordsprog.

4 Danske Ordsprog og Mundheld 1845

I 1845 udgav Grundtvig *Danske Ordsprog og Mundheld*. Bogen var det konkrete resultat af hans vedvarende interesse for ordsprog. Med bogen gør han med små 30 års forsinkelse det, han opfordrede andre til at gøre i “Om Ordsprog”, nemlig indsamle og udgive danske ordsprog og mundheld. I *Danske Ordsprog og Mundheld* trækker Grundtvig nok en parallel til “Om Ordsprog”. I sin fortale fra 1845 understreger Grundtvig, at han ikke ønsker at indlade sig i “den store Grændse-Strid, som de Lærde siger, der skal føres mellem ‘Ordsprog’ og ‘Mundheld’ [...] da den kun findes paa Papiret, ikke i *Folke-Munden*” (Grundtvig 1845, s. V). Definitionen af ordsprog tager begge steder udgangspunkt i brugen.

På samme måde som han afsluttede “Om Ordsprog” begynder han *Danske Ordsprog og Mundheld* med et ordsprog:

“Den, der giver snart, giver to Gange”, er et godt gammelt Ordsprog, som jeg vel, ved denne Leilighed, maa to Gange siges at have glemt; thi hverken findes det i Samlingen, og heller ikke har jeg fulgt det. Det er nemlig henvend *trediv*e Aar siden, jeg ikke blot begyndte at samle paa Danske Ordsprog, men opmuntrede mine Landsmænd til det Samme (Grundtvig 1845, s. [III]).

Grundtvigs opfordring var ikke forgæves. Opfordringen blev fulgt op i folkeminddeforskningen af bl.a. Evald Tang Kristensen og Svend Grundtvig. Det samme gælder hans ønsker om at udbrede brugen af ordsprog i skrift og tale. Mange af ordsprogene fra *Danske Ordsprog og Mundheld* blev spredt via folkeoplysning samt folke- og højskoler. Grundtvig selv rådede bl.a. Christen Kold til at bruge ordsprog i undervisningen, da han søgte råd hos Grundtvig om oprettelse af en højskole (Kjær & Holbek [1969], s. 159).

5 Modtagelse

“Om Ordsprog” blev omtalt af Finnur Magnússon i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn* og af Knud Lyne Rahbek i *Tilskueren* den 22. og 29. juli 1817.

Magnússons omtale havde overskriften “Er Zetlitz *kun* en Verse-mager?” og er, som det fremgår af titlen, et forsvar for Jens Zetlitz' digtning. Da Zetlitz befinder sig i Norge i 1817, er det ikke sikkert, han får kendskab til Grundtvigs kritik, og derfor heller ikke mulighed for selv at imødegå den. Den opgave påtager Magnússon sig i stedet på hans vegne. Ifølge ham vækker Zetlitz' sange blid og uskyldig glæde i selskabelige kredse (Magnússon 1817a, sp. [913]). I det omfang et flertal af danskere og nordmænd er enige heri, vil det “røbe lav Utaknemmighed, at lade en saadan Fordømmelses-Dom” som Grundtvigs, stå uimodsagt (sp. [913]). Omtalen blev bragt

med samme titel i *Det Norske Nationalblad* den 13. august (se Magnússon 1817b, s. [97]-99).

Hvor Magnússon forsvarede Zetlitz, må Rahbek forsvare sig selv i sin omtale af *Danne-Virke* og Grundtvigs artikel. Det er Rahbek, Grundtvig angriber, men uden at nævne hans navn, når han kalder slutningen af 1700-tallet for en vandet, upoetisk og åndløs krøblingetid (Grundtvig 1817, s. 65). Karakteristikken af tiden er også en karakteristik af Rahbek som kritiker. Det fremgår af Rahbeks forsvar, hvor han nuancerer kritikken ved at understrege, at han ikke kun var begejstret for litteraturen i slutningen af 1700-tallet ([Rahbek] 1817, s. 427 f.). Han vender desuden kritikken mod Grundtvig selv ved retorisk at spørge, om også Johannes Ewald og Jens Baggesens forfatterskaber kan betegnes som vandede, upoetiske og åndløse (s. 427 f.). I samme forbindelse undlader Rahbek ikke at stikke indirekte til Grundtvigs egen digtning. Ingen digter skriver godt i alle sine værker, og ofte er der i gode værker dele, som er knap så gode. Det gælder særligt lange værker (s. 429). Den sidste del af Rahbeks omtale handler om andre artikler i *Danne-Virke*. Omtalen afsluttes med et løfte om en fortsættelse, som dog aldrig blev til noget (s. 432).

6 Anvendt litteratur

- Albeck, Gustav (1951) "Det levende Ord" i *Sprog og Kultur*, hæfte 18, s. 109-124. Aarhus.
- Conrad, Flemming (1996) *Smagen og det nationale. Studier i dansk litteraturhistorieskrivning 1800-1861*. Skive.
- Farø, Ken (2003) "Ordsprog i nutidsdansk: funktioner og problemer" i *Danske Studier*, s. 38-64. København.
- Grundtvig, N.F.S. (1845) *Danske Ordsprog og Mundheld, samlede og ordnede af Nik. Fred. Sev. Grundtvig*. København.
- Kjær, Iver (1968) "Ordsprog i litteraturen" i *Dansk Prosaehistorie*, red. Paul Diderichsen, s. 187-198. København.
- Kjær, Iver & Bengt Holbek [u.å.: 1969] *Ordsprog i Danmark*. u.st.
- Kjær, Iver (1993) "Gode ord er bedre end guld" i *Gode ord er bedre end guld. Ordsprog i perspektiv*, red. Henrik Blicher, s. 11-18. København.
- Korsgaard, Ove (2015) "How Grundtvig Became a Nation Builder" i *Building the Nation*, ed. John A. Hall, Ove Korsgaard & Ove K. Pedersen, s. 192-209. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1980) *Det handlende ord. N.F.S. Grundtvigs digtning, litteraturkritik og poetik 1798-1819*. København.
- Lundgreen-Nielsen, Flemming (1992) "Grundtvig og danskhed" i *Dansk Identitetshistorie*, bind 3, s. 9-187. København.

- Magnússon, Finnur (1817a) “Er Zetlitz kun en Verse-mager?” i *Nyeste Skilderie af Kjøbenhavn*, nr. 58, 22. juli, sp. [913] f. København.
- Magnússon, Finnur (1817b) “Er Zetlitz kun en Verse-mager?” i *Det Norske Nationalblad*, 8. hæfte, nr. 25-28, 13. august, s. [97]-99. Christiania [Oslo].
- [Molbech, Christian] (1815) “I.) Almindeligt Oversyn af den danske Litteratur i Aaret 1814” i *Athene et Maanedsskrift*, januar, s. 65-86. København.
- Møller, Jes Fabricius (2018) “‘Tydsk er Edder og Forgift’. Forholdet mellem dansk og tysk i det lange 19. århundrede” i *Venskab og fjendskab. Danmark og Tyskland i det 19. og 20. århundrede. Festskrift til Karl Christian Lammers i anledning af hans 75 års fødselsdag 4. september 2018*, udg. Rasmus Mariager & Niklas Olsen, s. 55-74. København.
- [Rahbek, Knud Lyne] (1817) “[Omtale af Danne-Virke, 1. hæfte]” i *Tilskueren*, nr. 54, 29. juli, s. [425]-432. København.
- Schmidt, Bodil (1980) “Videnskab og hverdagsprog. Grundtvigs betragtninger af modersmålet i teori og praksis, belyst ved hans afhandling Om Ordsprog, 1817” i *Grundtvig-Studier 1980*, s. 61-85. København.
- Toldberg, Helge (1946) *Grundtvig som filolog*. København.